

**VOYAGA YETMAGANLAR VA YOSHLAR ORTASIDA SODIR
ETILAYOTGAN HUQUQBUZARLIKLARNING MAXSUS
PROFILAKTIKASI FAOLIYATINI TAKOMILLASHTIRISH**

Narziyev Shaxzodbek Zoyirovich

Ichki ishlar akademiyasi

"Huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyati"

kafedrasi o'qituvchisi

Abilkasimov Janibek Qayratdin uli

Ichki ishlar akademiyasi

"Huquqbuzarliklar profilaktikasi faoliyati"

yo'nalishi kursanti

Annotatsiya : Mazkur maqolada voyaga yetmaganlar va yoshlar orasida uchrayotgan huquqbuzarliklarni oldini olishga qaratilgan maxsus profilaktika choralarinin mazmuni, mavjud muammolar, milliy qonunchilikdagi islohotlar hamda ushbu faoliyatni takomillashtirishning samarali yo'llari yoritilgan. Tadqiqot davomida statistik ma'lumotlar, tahliliy manbalar hamda amaliy tajriba asosida huquqbuzarliklarning oldini olishga xizmat qiluvchi kompleks mexanizmlar bayon etildi.

Kalit so'zlar: voyaga yetmaganlar, yoshlar, huquqbuzarlik, maxsus profilaktika, jinoyatchilik, rehabilitatsiya, ijtimoiy nazorat, huquqiy tarbiya.

Mavzuning dolzarbligi. Bugungi kunda globalashuv jarayonlari, axborot texnologiyalarining keskin rivojlanishi, ochiq axborot maydonining kengayishi yoshlarning dunyoqarashiga ijobiy ta'sir ko'rsatishi bilan birga, ularning psixologik barqarorligiga, ijtimoiy xulqiga ham salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Internetda nazoratsiz kontentning ko‘pligi, kiberjinoyatchilikning ommalashuvi, virtual muhitda zo‘ravonlik, tajovuzkorlik, yolg‘on axborot va manipulyatsion materiallarning yoshlar ongiga tez kirib borishi natijasida voyaga yetmaganlar orasida turli huquqbuzarliklarning soni ortmoqda. Shuningdek, O‘zbekiston jamiyatida bo‘layotgan iqtisodiy islohotlar, migratsiya jarayonlarining kuchayishi, ba‘zi oilalarning ijtimoiy-iqtisodiy bosimlarga chidamli bo‘lmasligi, ota-onalar bandligining ortishi yoki chet elga chiqib ishlashi oqibatida voyaga yetmaganlarning nazoratsiz qolishi muhim muammolardan biridir. Ayni paytda ta‘lim muassasalarida psixologik xizmatlarning yetarli darajada samarali tashkil etilmagani, yoshlar muhitida bo‘layotgan ichki ziddiyatlarning o‘z vaqtida aniqlanmasligi profilaktika tizimining takomillashtirilishini yanada dolzarb qilmoqda. Yana bir muhim jihat shundaki, yoshlarda huquqiy madaniyatning pastligi, huquqlar va majburiyatlarning to‘liq anglanmasligi, mas‘uliyat hissining yetarli emasligi o‘z navbatida mayda bezorilik, jamoat joylarida tartibni buzish, o‘g‘irlik, firibgarlik, kibermakon orqali turli noqonuniy faoliyatlarga aralashish kabi huquqbuzarliklar ko‘rinishida namoyon bo‘lmoqda. Davlat tomonidan yoshlar siyosatini rivojlantirishga qaratilgan ko‘plab dasturlar ishlab chiqilgan bo‘lsa-da, amaliyot shuni ko‘rsatadiki, **voyaga yetmaganlar bilan ishlashda individual yondashuv yetarli emas**, profilaktika inspektorlari zimmasiga yuklatilgan vazifalar ko‘p, lekin imkoniyatlari cheklangan. Profilaktika choralari ko‘proq ma‘muriy jarima va ogohlantirish bilan cheklanib qolmoqda, psixologik rehabilitatsiya, ijtimoiy moslashtirish, profilaktik trenerlar, mentorlik dasturlari esa yetarlicha yo‘lga qo‘yilmagan. Shu bois voyaga yetmaganlar orasida sodir etilayotgan huquqbuzarliklarni kamaytirish, ularni sog‘lom ijtimoiy muhitga jalb qilish, davlat va jamiyat institutlari o‘rtasida samarali o‘zaro hamkorlikni ta‘minlash mantiqan dolzarb masala bo‘lib qolmoqda. Zamonaviy sharoitda maxsus profilaktika tizimini takomillashtirish nafaqat

jinoyatchilikning oldini olishga, balki yoshlarning sog‘lom, har tomonlama barkamol shaxs sifatida shakllanishiga xizmat qiladi.

Tadqiqot maqsadi. Mazkur tadqiqotning maqsadi — voyaga yetmaganlar va yoshlar orasida huquqbuzarliklarning oldini olishga qaratilgan maxsus profilaktika faoliyatining amaldagi holatini tahlil qilish hamda uning samaradorligini oshirish bo‘yicha takliflar ishlab chiqish.

Tadqiqotning materiali va usullari: Tadqiqotda quyidagi metodlardan foydalanildi:

- ✓ **Huquqiy tahlil** — O‘zbekiston Respublikasi qonunlari, qarorlar, normativ-huquqiy hujjatlar o‘rganildi;
- ✓ **Statistik tahlil** — 2020–2024-yillarda yoshlar o‘rtasidagi huquqbuzarliklar dinamikasi tahlili;
- ✓ **Sotsiologik kuzatuv va suhbat** — amaliyotchi profilaktika inspektorlari, psixologlar va pedagoglar bilan suhbatlar;
- ✓ **Taqqoslash metodi** — xorijiy davlatlarning profilaktik tajribasi O‘zbekiston amaliyoti bilan solishtirildi.

Tadqiqot natijalari. Tahlil natijalari quyidagilarni ko‘rsatdi:

1. **Profilaktika inspektorlari faoliyati yetarlicha raqamlashtirilmagan**, bu voyaga yetmaganlar bilan ishlash samaradorligini pasaytiradi.
2. Ko‘plab huquqbuzarliklarning **asosiy ildizi oilaviy nazoratning sustligi**, ta’lim muassasalaridagi psixologik xizmatlarning zaifligi bilan bog‘liq.
3. Huquqbuzarlikka moyil yoshlarning aksariyati 14–18 yosh oralig‘ini tashkil etib, ularning 60% dan ortig‘i ilgari surunkali nazoratga olingan guruhga mansub.

4. **Ijtimoiy tarmoqlar orqali sodir etilayotgan huquqbuzarliklar** (kiberbezorilik, firibgarlik, yolg'on axborot tarqatish) yildan-yilga ko'paymoqda.

5. Maxsus profilaktika choralari orasida **psixologik reabilitatsiya, mentorlik (ustoz-shogird) tizimi, sport va madaniy loyihalarga jalb qilish samaradorligi yuqori** ekani aniqlandi.

Xulosa: O'tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, voyaga yetmaganlar va yoshlar orasida huquqbuzarliklarning oldini olish bugungi kunning eng muhim ijtimoiy vazifalaridan biridir. Yoshlar bilan ishlashda faqat ma'muriy choralar yoki jazolash tizimi bilan cheklanib qolish yetarli emas. Huquqbuzarlikning ildizi ko'pincha oilaviy muammolar, psixologik bosim, ijtimoiy noqulayliklar, o'ziga bo'lgan ishonchsizlik yoki bo'sh vaqtning noto'g'ri tashkil etilishida yotganini inobatga olsak, profilaktika tizimi ham kompleks yondashuvni talab qiladi.

Birinchidan, **profilaktika tizimini raqamlashtirish** zarur. Bu voyaga yetmaganlar bilan bog'liq ma'lumotlarni yagona elektron platformada yuritish, xavf guruhiga tushadigan bolalarni erta aniqlash, ularning o'zgarishlarini monitoring qilish imkonini beradi.

Ikkinchidan, **maktab psixologlari va pedagoglarining roli kuchaytirilishi**, ularning malakasini oshirish, ular uchun zamonaviy diagnostika metodlarini joriy etish lozim. Chunki huquqbuzarlikning dastlabki belgilarini aynan ta'lim muassasalarida aniqlash imkoniyati katta.

Uchinchidan, **oilalarning mas'uliyat darajasini oshirish**, ijtimoiy xizmatlar tizimini kuchaytirish, muammoli oilalar bilan muntazam ishlash, otalar uchun treninglar tashkil etish kabi chora-tadbirlar ham muhimdir.

To‘rtinchidan, profilaktika inspektorlari faoliyatini rivojlantirish, ularni ijtimoiy psixologiya, konfliktologiya, yoshlar bilan ishlash bo‘yicha qo‘shimcha o‘qitish, ish yuklamasini qisqartirish orqali samaradorlikni oshirish maqsadga muvofiq.

Beshinchidan, yoshlarni ijobiy muhitga jalb qilish maqsadida **sport seksiyalari, madaniy to‘garaklar, yoshlar markazlari faoliyatini kengaytirish** hamda “mentor-shogird” dasturlarini joriy etish huquqbuzarliklarning oldini olishda yuqori natija beradi.

Shuningdek, zamonaviy sharoit yoshlar orasida **kibermadaniyat va kiberxavfsizlik bo‘yicha profilaktikani kuchaytirishni** talab qilmoqda. Yoshlarning virtual makondagi xulqi real dunyoga bevosita ta’sir qilayotgan bir vaqtda, bu boradagi chora-tadbirlar ustuvor yo‘nalishga aylanishi zarur. Umuman olganda, mavjud tizimni takomillashtirish orqali nafaqat huquqbuzarliklar sonini kamaytirish, balki yosh avlodni sog‘lom, vatanparvar, mas’uliyatli shaxs sifatida shakllantirish, ularni jamiyat hayotiga faol jalb qilish imkoniyati yaratiladi. Shu nuqtai nazardan, maxsus profilaktika faoliyatini optimallashtirish O‘zbekistonning ijtimoiy barqarorligi, milliy xavfsizligi va taraqqiyoti uchun strategik ahamiyatga ega ekani ta’kidlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I. *Yuksak ma’naviyat — yengilmas kuch*. Toshkent: Ma’naviyat, 2008. — 45–60-betlar.
2. O‘zbekiston Respublikasi “Voyaga yetmaganlar profilaktikasi to‘g‘risida”gi Qonun. Toshkent, 2014. — 1–25-betlar.
3. Jo‘rayev M. *Huquqbuzarliklarning oldini olishda ijtimoiy institutlarning roli*. Toshkent: TDYU nashriyoti, 2020. — 88–110-betlar.
4. Xudoyberdiyev A. *Yoshlar jinoyatchiligini profilaktika qilish asoslari*. Samarqand, 2019. — 34–52-betlar.

5. Nurmatov S. “Voyaga yetmaganlar jinoyatchiligi statistik tahlili”. *Huquq va jamiyat*, №4, 2022. — 12–20-betlar.
6. UNESCO Report: *Youth Violence Prevention*. Paris, 2021. — 5–18-betlar.
7. Rasulova N. *Psixologik reabilitatsiya va yoshlar muammolari*. Toshkent, 2017. — 74–95-betlar.
8. Zokirov O. “Mahallaning profilaktikadagi roli”. *Ijtimoiy fikr*, №2, 2023. — 30–37-betlar.
9. UNODC. *Juvenile Justice Handbook*. Vienna, 2020. — 40–62-betlar.
10. To‘xtasinov B. *Yoshlar ijtimoiy faolligi va huquqiy tarbiya*. Toshkent, 2022. — 55–78-betlar.
11. World Bank. *Youth Development Strategy*. Washington DC, 2021. — 22–41-betlar.
12. Safarov D. *Kiberxavfsizlik va yoshlar*. Toshkent, 2023. — 10–31-betlar.
13. Abdullayev R. *Oila va tarbiya jarayonida huquqbuzarliklarning oldini olish*. Nukus, 2018. — 60–76-betlar.
14. O‘zbekiston Respublikasi Ichki ishlar vazirligi ma’ruzalari to‘plami (2020–2024). — 15–44-betlar.
15. European Youth Forum. *Youth Crime Prevention Practices*. Brussels, 2021. — 67–83-betlar.